

JAROSŁAW PIETRZAK*

Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska w życiu publicznym Wiecznego Miasta w świetle awizów i gazet drukowanych**

Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska in the public life of the Eternal City in the light of notices and printed newspapers

Streszczenie: W 1698 r. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska opuściła Rzeczpospolitą, by udać się w długą drogę do Rzymu, który do 1714 r. stanowił jej rezydencję. Pobyt wdowy po Janie III w Wiecznym Mieście i jej publiczny wizerunek były przedmiotami relacji zawartych w wydawnictwach periodycznych.

W pracy odwołano się do wybranych materiałów źródłowych, aby ukazać niektóre aspekty funkcjonowania polskiej królowej w światowym centrum chrześcijaństwa. W tekście poruszone zostały kolejno sprawy ceremoniału towarzyszącego wjazdowi królowej, kwestia jej rezydencji i statusu w hierarchii społecznej, kontakty z papieżami Innocentym XII i Klemensem XI, kardynałami tworzącymi krąg Kurii Rzymskiej oraz arystokracją.

* Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, ul. Podchorążych 23/5, 30-084 Kraków, jaroslaw.pietrzak@up.krakow.pl, ORCID: 0000-0003-0341-2273.

** Tekst powstał w ramach pobytu badawczego w Rzymie w 2021 r. dzięki finansowemu wsparciu Fundacji Lanckorońskich z Brzezia.

Słowa kluczowe: awizy, gazety, Rzym, Sobiescy, propaganda

Abstract: In 1698, Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska left the Polish-Lithuanian Commonwealth for a long journey to Rome, which was her residence until 1714. The stay of Jan III's widow in the Eternal City and her public image were reported in certain journals.

The work refers to selected source materials to show some aspects of the Polish Queen's role in the world center of Christianity. The paper deals with the ceremony accompanying the entry of the Queen, the issue of her residence and status in the social hierarchy, contacts with Popes Innocent XII and Clement XI, cardinals in the circle of the Roman Curia and the aristocracy.

Keywords: notices, journals, Rome, the Sobieski's family, propaganda

Aż do XVIII w. Rzym pozostawał w świadomości zbiorowej duchową Stolicą chrześcijaństwa, rządzoną przez papieża łączącego prymat duchowy, jako głowa Kościoła rzymskokatolickiego, z władzą świecką nad suwerennym państwem oraz podmiotowością w polityce europejskiej¹. Sytuowało to Wieczne Miasto w gronie metropolii uprzywilejowanych z racji przepływu informacji. Wynikało to z podwójnej roli Rzymu jako centrum o najwyższym znaczeniu politycznym oraz krańcowego punktu wymia-

¹ P. Prodi, *Lo sviluppo dell'assolutismo nello Stato Pontificio*, Bologna 1968; idem, *La sovranità pontificia: un corpo e due anime. La monarchia papale nella prima et moderna*, Bologna 1982; P. Bellini, *Sede Apostolica e realtà politiche fra l'Evo Medio e l'Epoca Moderna*, Torino 2015, s. 67–71; M. A. Visceglia, *The international policy of Papacy*, w: *Papato e politica internazionale nella prima età moderna*, a cura di M. A. Visceglia, Roma 2013, s. 17–62; P. Burke, *Rome as center of the information and communication for the Catholic world 1550–1650*, w: *From Rome to eternity: Catholicism and the arts in Italy, ca. 1550–1650*, eds. P. M. Jones, T. Worcester, Boston 2002, s. 253–269; D. Gregorowicz, *The state of the Church – diplomacy of the small state*, „Rocznik Filozoficzny Ignatianum” 2022, t. 28, nr 1, s. 15–34; M. E. Kowalczyk, *Zainteresowanie osobą papieża w polskim piśmiennictwie podróżniczym XVIII wieku*, w: *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. B. Rok, J. Maroń, Toruń 2006, s. 449–462; A. Ziober, *Rzym i Stolica Apostolska w świetle diariusza podróży do Włoch z opatem tynieckim Jerzym Lubomirskim*, w: *Staropolski ogląd świata. Nulla dies sine linea. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Rokowi w 70. rocznicę urodzin*, red. E. Kościak, F. Wolański, R. Żerelik, Toruń 2017, s. 65–75.

ny informacji płynących z Lizbony, Katalonii, Madrytu, Francji, następnie z Wiednia i osobno z Neapolu².

W latach 1699–1714 Rzym stał się miejscem rezydencji polskiej królowej Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej, wdowy po Janie III³. Celem tej pracy jest zwrócenie uwagi na źródła prasowe, do tej pory słabo wykorzystywane w portretowaniu życia królowej oraz jej statusu w wymiarze publicznym⁴. Rozumienie pojęcia „życie publiczne” będzie się odnosiło do

² J. A. Drob, *Obieg informacji w Europie w połowie XVII wieku*, Lublin 1993, s. 32–33, 56–57.

³ Zob. M. Loret, *Życie polskie w Rzymie w XVIII wieku*, Roma 1930, s. 176–195; W. Roszkowska, *Maria Casimira Sobieska a Roma*, w: *Polonia e Italia. Rapporti, storici, scientifici e culturali*, Roma 1977, s. 43–46; M. Komaszyński, *Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska królowa Polski (1641–1716)*, Kraków 1983, s. 213–222; G. Platania, *Gli ultimi Sobieski e Roma. Fasti e miserie di una famiglia reale polacca tra Sei e Settecento (1699–1715)*, Roma 1989; idem, *Corrispondenza di Maria Kazimiera Sobieska regina di Polonia, con Carlo Barberini protettore del regno (1681–1699) e il soggiorno romano di una famiglia polacca in esilio*, Viterbo 2016; idem, *Maria Casimira Sobieska a Roma. Alcuni episodi del soggiorno romano di una regina di Polonia*, w: *Effeto Roma. Il viaggio*, a cura di V. de Caprio, Roma 1997, s. 8–48; idem, *Una pagina inedita del soggiorno romano di Maria Casimira Sobieska*, „*Studia Italo-Polonica. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*” 1987, z. 3, s. 81–113; F. de Carpio, *Maria Casimira Sobieska e una guida antiquaria di Roma*, „*Studi Romani*” 2013, Anno 59, nn. 1–4, s. 244–269; G. Vincenti, *The exiled queen Maria Casimira Sobieska in Rome*, w: *Gender, culture and politics. Advances in gender and cultural research in business and economics*, eds. P. Paolini, R. Lombardi, Rome 2018, s. 3–11; *I Sobieski a Roma. La famiglia reale polacca nella Città Eterna*, ed. J. A. Chrościcki, Z. Flisowska, P. Migasiewicz, Varsavia 2018; P. Migasiewicz, *La regina di Polonia, signora di vita esemplare der romaufenthalt der Königinwitwe Marie Casimire Sobieska (1699–1714) und seine künstlerischen Folgen*, w: *Frauen und Päpste. Zur Konstruktion von Weiblichkeit in Kunst und urbanistik des römischen seicento*, Hrsg. E. Leuschner, I. Wenderholm, Hamburg 2017, s. 221–239.

⁴ W pracy pomijam aspekt ceremonialnego wjazdu królowej do Rzymu oraz jej mecenatu artystycznego z tej racji, że oba te zagadnienia zostały wystarczająco przedstawione w literaturze przedmiotu. W odniesieniu do pierwszego z nich zob. M. Komaszyński, *Il viaggio trionfale di una regina di Polonia in Italia*, w: *Viaggiatori polacchi in Italia*, ed. E. Kanceff, R. Lewanski, Genève 1988, s. 153–163; G. Platania, *Viaggio in Italia di una dama polacca: Maria Casimira Sobieska*, w: ibidem, s. 165–181; idem, *Il viaggio politico di Maria Casimira Sobieska*, w: *Donne in viaggio*, a cura di M. L. Silvestre, A. Valerio, Bari 1999, s. 130–142; J. Pietrzak, *L'ingresso di Maria Casimira d'Arquien Sobieska a Roma nel 1699 e la sua cornice cerimoniale*, w: *I Sobieski a Roma...*, s. 70–88, natomiast

kwestii reprezentacji i wizerunku królowej podczas celebracji świątecznych, jej wpływu na decyzje polityczne, kontroli informacji, w końcu dostępu do osoby Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej⁵. Praca została podzielona na zagadnienia, które kolejno dotyczą statusu Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej w czasie jej rzymskiej rezydencji, a następnie relacji królowej z papieżami Innocentym XII i Klemensem XI. Pragnę dalej zwrócić uwagę na stosunki łączące wdowę po Janie III z kardynałami, a w szczególności z gronem oddanych królowej członków Kurii Rzymskiej. Na koniec ukazać funkcjonowanie królowej w środowisku rzymskiej arystokracji. W artykule nie zostały uwzględnione więzi królowej z członkami jej rodziny oraz dworzanami ani obszary zainteresowania i działalności Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej, choć niewątpliwie miały one wpływ na jej wizeru-

do drugiego zob. A. Markuszewska, *Festa i muzyka na dworze Marii Kazimiery Sobieskiej w Rzymie (1699–1714)*, Warszawa 2012; eadem, *Rzym i teatr operowy królowej Marii Kazimiery Sobieskiej (1699–1714)*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka” 2003, t. 10 (20), nr 2, s. 121–140; eadem, *Z repertuaru prywatnego teatru królowej Marysienki w rzymskim Palazzo Zuccari: dramma per musica „Tolomeo et Alessandro” Domenica Scarlattiiego (1685–1757)*, „Muzyka” 2005, nr 3, s. 29–55; eadem, „W Rzymie tego roku nie zabraknie rozrywek”. *Listy Marii Kazimiery Sobieskiej do syna Jakuba*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka” 2019, nr 51, s. 153–163; G. Badolato, „*All occhio, all udito ed al pensiero*”. *Gli allestimenti operistici romani di Filippo Juvarra per Pietro Ottoboni e Maria Casimira di Polonia*, Torino 2013.

⁵ Na temat definiowania sfery publicznej we wczesnej epoce nowożytnej zob. J. Habermas, *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*, trans. T. Burger, F. Lawrence, Cambridge 1989; D. Cannadine, *Rituals of royalty: Power and ceremonial in traditional societies*, Cambridge 1992; J. Weintraub, *The theory and politics of the public/private distinction*, w: *Public and private in thought and practices: Perspectives on a grand dichotomy*, eds. J. Weintraub, K. Kumar, Chicago 1997, s. 1–43; K. Sharpe, *Sacralization and demystification. The publicization of monarchy in early modern England*, w: *Mystifying the monarch: Studies on discourse, power, and history*, eds. J. Deploige, G. Denecke, Amsterdam 2006, s. 99–115; M. Rothstein, *What lies between the public and the secret?*, w: *Early modern privacy. Sources and approaches*, eds. M. Green, L. C. Nørgaard, M. B. Bruun, Leiden 2022, s. 423–439; D. M. Neighbors, *Beyond the public/private divide: New perspectives on sexuality, hospitality, and diplomacy within royal apace*, „Royal Studies Journal” 2022, vol. 9, s. 1–17; A. Czarniecka, *Przenikanie się sfery publicznej i prywatnej w życiu Jana III Sobieskiego i Marii Kazimiery*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka” 2011, t. 18/2, nr 36, s. 13–28.

nek publiczny. Z powodu ograniczoności miejsca oraz bogactwa przekazów zdecydowałem się na zawężenie rozważań.

Już w XVI w. w Italii, a dokładnie w Wenecji, powstały pierwsze biura zajmujące się redagowaniem awizów, ich kopiowaniem oraz rozsyłaniem na terenie Półwyspu Apenińskiego⁶. Sztuka sporządzania nowinek przedostała się wkrótce do Rzymu, lecz charakter wiadomości, próby wnikania redaktorów w sferę informacji ściśle politycznych, naruszanie przez nich kwestii zastrzeżonych oraz brak kontroli nad redaktorami doprowadziły w 1572 r. do wydania przeciwko gazeciarzom dwóch bulli papieskich zabraniających sprzedaży awizów pod karą zesłania na galery⁷. Dopiero pod koniec XVI w. działalność wydawnicza w Wiecznym Mieście rozkwitła na nowo dzięki powołaniu koncesjonowanych domów drukarskich⁸. Rzymscy *novellanti* specjalizowali się w opisywaniu stosunków kościelnych, spraw polityki zagranicznej, a także przekazywali nowiny z zakresu literatury, nauki i techniki. Gazety pisane zawierały informacje niepodlegające cenzurze, w tym *secreta* rozumiane jako sprawy dworskie i polityczne, z którego to powodu były niejednokrotnie dołączane do gazet drukowanych⁹.

⁶ P. Burke, *Early modern Venice as a center of information and communication*, w: *Venice reconsidered. The history and civilization of an Italian City-State (1297–1797)*, eds. J. Martin, D. Romano, Baltimore 2000, s. 389–419.

⁷ Na ten stan rzeczy miała wpływ krytyka papieżstwa i papieży zawarta w paszkwilach publikowanych w postaci wierszowanych strof lub grafik przyczepianych do pomnika Pasquina przy rzymskim Palazzo Braschi oraz statui Moforia na Kapitolu, zob. T. Bullgari, *Gli avvisi a stampa in Roma nel Cinquecento*, Roma 1967; M. Zannini, G. Ludovico, *Stampatori e librai a Roma nella seconda metà del Cinquecento. Documenti inediti*, Roma 1980; F. Barberi, *Gli avvisi a stampa nella Roma del Cinquecento*, „Strenna dei Romanisti” 1995, vol. 15, s. 277–281; M. Infelise, *Roman avvisi: Information and politics in the seventeenth century*, w: *Court and politics in Papal Rome, 1492–1700*, eds. G. Signorotto, M. A. Visceglia, Cambridge 2002, s. 212–228; L. Nussdorfer, *Print and pageantry in Baroque Rome*, „The Sixteenth Century Journal” 1998, vol. 29, no. 2, s. 439–464; J. A. Drob, *Obieg...*, s. 65.

⁸ W. Wolert, *Szkice z dziejów prasy światowej*, tłum. S. Dziki, Kraków 2005, s. 51–53; F. Crifò, *L'editoria popolare nella Roma del XVI secolo. Storia e lingua degli avvisi a stampa di Bernardino Beccari alla Minerva*, w: *Mehrsprachigkeit und Ökonomie*, Hrsg. T. Ambrosch-Baroua, A. Kropp, J. Müller-Lancé, München 2017, s. 151–160.

⁹ M. Infelise, *From merchants' letters to handwritten political avvisi: Notes on the origins of public information*, w: *Cultural exchange in early modern Europe*, vol. 3, eds. F. Bethen-

Informacje zawarte w awizach miały zróżnicowaną objętość, od lakonicznych zdań do rozbudowanych opisów, na co wpływały osobowość autora, jego erudycja i zaangażowanie w przekazywanie informacji. Redaktorzy awizów wyrażali uogólnioną ocenę postaci czy wydarzeń za pomocą zwięzłego języka. Często podawano w nich źródło informacji, sposób jej przesłania, a także drogę, którą przebyła. W warstwie merytorycznej autorzy koncentrowali uwagę na relacjach nadzwyczajnych z teatru działań wojennych, formułowali opisy zdarzeń ważnych i ekscytujących z punktu widzenia gospodarki, handlu, transportu, ale nigdy nie wyrażali ocen czy własnego zdania¹⁰. Specyficzny dobór informacji podług indywidualnych zainteresowań redaktora decydował o wąskim zasięgu awizów, nieraz ograniczającym się do protektora, zleceniodawcy lub zamkniętej grupy osób¹¹. Warto zwrócić uwagę na fakt, że redaktorzy pisanych nowin wywodzili się głównie z dość mobilnego środowiska miejskiego, co zapewniało im łatwy dostęp do informacji z różnych obszarów Europy, a nawet poznanych wówczas części świata¹². Wpływowi duchowni Kurii Rzymskiej mieli natomiast

court, F. Egmond, Cambridge 2007, s. 33–52; B. Dooley, *International news flows in the seventeenth century: Problems and prospects*, w: *News networks in early modern Europe*, eds. J. Raymond, N. Moxham, Leiden 2022, s. 158–178; J. Pirożyński, *Z dziejów obiegu informacji w Europie XVI wieku. Nowiny z Polski w kolekcji Jana Jakuba Wicka w Zurychu z lat 1560–1578*, Kraków 1995, s. 57–59.

¹⁰ K. Maliszewski, J. Wójtowicz, *O podjęciu badań nad tak zwanymi gazetami pisanyymi z wieków XVII i XVIII*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1987, t. 30, s. 159–168; J. A. Drob, *Prasa włoska w XVII wieku jako źródło do badania obiegu i wymiany informacji*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1993, t. 34, s. 57–58.

¹¹ H. Droste, *How public was the news in early modern times?*, w: *Handwritten newspapers. An alternative medium during the early modern times and modern period*, eds. H. Droste, K. Salmi-Niklander, Helsinki 2019, s. 29–45.

¹² Wiele uwag na ten temat zostało poczynionych w literaturze przedmiotu, zob. J. Lankau, *Prasa staropolska na tle rozwoju prasy w Europie 1513–1729*, Kraków 1960; J. Łojek, *Początki prasy periodycznej w Polsce*, w: *Prasa polska w latach 1661–1864*, red. J. Łojek, Warszawa 1976; K. Zawadzki, *Początki prasy polskiej. Gazety ulotne i seryjne XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2002; K. Maliszewski, *Obraz świata i Rzeczypospolitej w polskich gazetach rękopiśmiennych z okresu późnego baroku. Studium z dziejów kształtowania się i rozpowszechniania sarmackich stereotypów wiedzy i informacji o „Theatrum mundi”*, Toruń 1990; idem, *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej. Studia z dziejów kształtowania się form i treści społecznego przekazu w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, To-

własnych agentów działających w środowisku nuncjatur oraz rekrutujących się spośród członków Towarzystwa Jezusowego¹³.

Zbiór rzymskich *avvisi* to wyjątkowy skarbiec informacji. Poza Archiwum Apostolskim i Biblioteką Watykańską w Rzymie doniesienia z Rzymu możemy odnaleźć w archiwach państwowych Wenecji, Florencji, Modeny, Genui, a nawet stolicy Bawarii – Monachium¹⁴. Tylko część z nich doczekała się edycji krytycznej¹⁵. Wobec tej wielości i różnorodności przekazów dokonano selekcji materiału. Wybór obejmuje wiadomości przesyłane kardynałowi Galeazzo Marescottiemu¹⁶ od nieznanymi z imienia redaktorów, zapewne duchownych z kręgów Kurii Rzymskiej. Obecnie są one prze-

ruń 2001; idem, *Agencja informacyjna Jana Jakuba Rubinkowskiego. Ze studiów nad dziejami komunikacji społecznej w XVIII wieku*, „Zapiski Historyczne” 1983, t. 48, s. 49–69; B. Popiołek, *Z kraju i ze świata. Krakowskie nowiny rękopiśmienne z 1729 r. jako źródło do historii mentalności społeczeństwa w czasach saskich*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2012, t. 15, z. 1, s. 23–39; A. Kucharski, *Gazetowy serwis informacyjny Elżbiety i Adama Sieniauskich: treści i twórcy*, w: *Działalność Elżbiety Sieniauskiej: polityka, gospodarka, kultura*, red. B. Popiołek, Warszawa 2020, s. 257–278.

¹³ J. Petitjean, *The Papal network: How the Roman Curia was informed about South-Eastern Europe, the Ottoman Empire and the Mediterranean (1645–1669)*, w: *News networks...*, s. 178–193; P. Tusor, *Gli agenti dei prelati ungheresi a Roma nel Seicento*, „Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken” 2012, Bd. 92, s. 359–380.

¹⁴ A. Bertone Pannini, S. Bulgarelli, L. Mazzola, *Il giornalismo romano delle origini (sec. XVI–XVII)*, Roma 1979, s. 13–19; T. Griffin, *The Avvisi di Roma in Munich as a source of Music History*, https://www.academia.edu/10443331/The_Avvisi_di_Roma_in_Munich_as_a_source_for_Music_History (dostęp: 27.02.2022).

¹⁵ Por. G. Staffieri, *Colligate Fragmente. La vita musicale romana negli Avvisi Marescotti (1683–1707)*, Roma 1990; T. Gialdroni, *Spigolature romane: la musica a Roma attraverso avvisi e dispaeci del Fondo Albani dell'Archivio di Stato di Pesaro (1711)*, „Analecta musicologica” 2005, vol. 36, s. 371–401.

¹⁶ Galeazzo Marescotti (1627–1726), gubernator papieskiego miasta Ascoli w latach 1661–1663. W 1663 r. został mianowany delegatem i inkwizytorem Kongregacji Świętego Oficjum. W 1668 r. Klemens IX konsekrował go na arcybiskupa tytularnego Koryntu i wysłał z nuncjaturą do Wiednia, potem do Warszawy, a w 1670 r. do Madrytu. W 1675 r. został kreowany kardynałem. Do Italii powrócił w 1680 r. i objął urząd gubernatora Ferrary. W 1684 r., z powodów zdrowotnych, zrezygnował z posługi biskupiej i osiadł w klasztorze św. Elżbiety w Tivoli, zob. A. Petrucci, *Marescotti Galeazzo*, w: *Dizionario biografico degli italiani*, vol. 70, Roma 2008; A. Boccolini, *Viaggio Politico, viaggio materiale. Monsignor Galeazzo Marescotti nunzio a Varsavia*, Viterbo 2015.

chowywane w Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele w Rzymie. Do dziś zachował się komplet czterech tomów nowin przesyłanych kardynałowi w latach 1683–1707, rejestrowanych w cyklu tygodniowym i zawierających informacje o postanowieniach papieża, Kurii Rzymskiej, obrzędach, ceremoniach, wydarzeniach rozgrywających się w Wiecznym Mieście oraz sprawach z zakresu polityki i gospodarki europejskiej¹⁷. Drugim cennym materiałem są rękopiśmienne awizy przesyłane kardynałowi Annibalemu Albaniemu¹⁸ w latach 1704–1715, przechowywane w 12 tomach w Archivio di Stato w Pesaro¹⁹.

Wraz z wynalezieniem ruchomej czcionki na rynku wydawniczym pojawiły się gazety drukowane²⁰. W państwach Italii prasa zaczęła ukazy-

¹⁷ Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele w Rzymie (dalej: BNVE), vol. I (1683–1687); vol. II (1688–1694); vol. III (1695–1700); vol. IV (1701–1707). W tym miejscu warto zaznaczyć, że awizy rzymskie nie były dotąd często wykorzystywane w prezentacji dziejów polityczno-gospodarczych Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w. poza: H. Fokciński, „*Avvisi*” come fonte di notizie sul contributo dei Polacchi nella liberazione di Vienna nel diario di Carlo Cartari, „*EstEuropeo*” 1986, vol. 2, s. 197–205; G. Platania, *Il Baltico attraverso gli inediti Avvisi Marescotti di Polonia conservati in Vaticano (1700–1704)*, Roma 1992, s. 254–257; K. R. Prokop, „*Diario Ordinario*” oraz „*Notizie*” rzymskich drukarzy Cracas (*Chracas*) jako źródło informacji do dziejów hierarchii Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów u schyłku epoki staropolskiej, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*” 2008, t. 90, s. 111–146.

¹⁸ Annibale Albani (1682–1751), bratanek papieża Klemensa XI. W 1704 r. został mianowany kanonikiem bazyliki watykańskiej, a w 1707 r. przewodniczącym Kamentary Apostolskiej. W latach 1709–1711 pełnił funkcję nuncjusza ekstraordinaryjnego na dwór cesarski w związku z zabiegami o utrzymanie księstw Parmy i Piacenzy we władaniu papieża. W latach 1710–1711 wystąpił w podobnej roli na dworze w Dreźnie, zabiegając o konwersję Fryderyka Augusta II i udzielając elektorowi saskiemu poparcia w kwestii restytucji władzy w Polsce. W 1711 r. został kreowany kardynałem. W latach 1712–1718 był sekretarzem ds. memoriałów, archiprezbiterem bazyliki watykańskiej i prefektem fabryki św. Piotra. W latach 1719–1741 Albani był kamerlingiem Świętego Kościoła Rzymskiego. Przez okres od 1712 do 1751 r. pełnił funkcję protektora Królestwa Polskiego wobec papieża, zob. G. Sofri, *Albani Annibale*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 1, Roma 1960.

¹⁹ *Avvisi e dispaacci politici documentazione concernante il Cardinale Annibale Albani di Pesaro*, Archivio di Stato di Pesaro (dalej: *Avvisi...*, ASP), t. 1–14 (1704–1715).

²⁰ F. Bösch, *Media a przemiany historyczne. Od druku do Internetu*, tłum. I. Drozdowska-Broering, Warszawa 2021, s. 60–91; W. Wolert, op. cit., s. 71–86.

wać się dopiero w latach 30. XVII w. w bogatych miastach północnych, m.in. we Florencji, w Mediolanie, Modenie i Wenecji²¹. W 1677 r. w drukarni Antonia Marriotiego w Foligno, na terenie Państwa Kościelnego, powstała pierwsza gazeta drukowana pod tytułem „Avvisi”, wydawana w cyklu tygodniowym. Dziedzic typografii – Nicolò Campitelli – w 1696 r. nadał czasopismu nowy tytuł, który jako „Foglio di Foligno” przetrwał do 1776 r. Na łamach gazety przekazywano informacje z Rzymu i kolportowano je na terenach państw Italii, we Francji oraz w Cesarstwie. Numery „Foglio di Foligno” z lat 1699–1714, które stanowią przedmiot analizy, są zachowane w komplecie w Biblioteca Casanatense w Rzymie.

W przeciwieństwie do awizów rękopiśmiennych gazeta miała szeroki zasięg, była wydawana regularnie, a przy zwiększonym nakładzie doprowadziła do potraktowania ich jako pierwszych odbiorców wieści. Należy jednak zauważyć, że układ informacji w gazetach był prostym odbiciem wieści rękopiśmiennych. Jak słusznie stwierdził Janusz Andrzej Drob, doniesienia rękopiśmienne i gazety drukowane stanowiły ciągłość wypowiedzi w kwestii organizacji tekstu, zasobu informacji oraz „telegraficznego” przekazu językowego. Wieści nie miały zatem charakteru polemicznego czy dyskusyjnego, ale, podobnie jak każda inna gazeta finansowana przez suwerena, przekazywały bezkrytyczny obraz papieżstwa²². Wynikało to rzecz jasna z podlegania przez redaktorów cenzurze²³.

²¹ S. Bongi, *Le prime gazette in Italia*, „Nuova Antologia” 1869, vol. 11, fasc. 6, s. 311–346; F. Fattorello, *Le origini del giornalismo in Italia*, Udine 1929; A. Dresler, *Der italienischen Presse*, t. 1: *Von den Anfängen bis 1815*, München–Berlin 1933; G. Gaeta, *Storia del giornalismo*, Milano 1966; *Storia della stampa italiana*, t. 1, a cura di V. Castronovo e N. Franfaglia, Roma–Bari 1976; M. Infelise, *News networks between Italy and Europe*, w: *The dissemination of news and the emergence of contemporaneity in early modern Europe*, ed. B. Dooley, Farnham 2010, s. 51–67; J. A. Drob, *Obieg...*, s. 14.

²² Por. S. Haffemayer, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, Paris 2002; J. Hillgärtner, *Newspapers and authorities in seventeenth-century Germany*, w: *Print and power in early modern Europe (1500–1800)*, eds. N. Lamal, J. Cumby, H. J. Helmers, Leiden 2021, s. 134–147.

²³ M. Infelise, *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica*, Bari 2002; M. Doni Garfagnini, *Marcure e stampa nel Seicento europeo*, w: *Strumenti e strategie della comunicazione scritta in Europa fra Medioevo ed Età Moderna*, a cura di M. Doni Garfagnini, Firen-

Na początku rozważań należy ustalić status wdowy po Janie III i formy jego publicznego manifestowania w czasie całego jej pobytu w Wiecznym Mieście. Począwszy od oficjalnej prezentacji i audiencji na dworze papieskim 26 czerwca 1699 r., Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska była honorowana licznymi przywilejami, w tym ceremonialnym pierwszeństwem w trakcie odbywających się uroczystości publicznych. Precedencja oznaczała przyznanie zaszczytnego miejsca w hierarchii innym władcom oraz ich dyplomatycznym przedstawicielom²⁴. W wymiarze symbolicznym Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska próbowała utożsamić się z królową szwedzką Krystyną, która podobnie jak małżonka polskiego króla przybyła na papieskie zaproszenie do Rzymu i przebywała w nim w latach 1655–1689. Droga do Italii, cel pielgrzymki do sanktuarium w Loreto, przebiegający według podobnego scenariusza wjazd publiczny do Rzymu stanowiły dla małżonki po Janie III gotowy program dla zademonstrowania własnego triumfu i wielkości:

La Regina di Polonia qua regolò la sua udienza a corte, la quale riguardava di continuati dissilo a razione di quella Cristina di Svezia e ha chiesto al Papa l'consenso di potere [...] La Regina di Polonia, che giovedì fu servita a S. Pietro dal Maggiordomo del Palazzo Apostolico, con tutte le formalità, che furono praticate in simili congionture alla fu Regina di Svezia, che ha ricevuto hieri e oggi le visite del Sacro Collegio²⁵.

ze 2017, s. 123–159; O. Sartori, *Notizie di interesse musicale in un antico periodico a stampa: il „Foglio di Foligno”*, „Esercizi, Musica e Spettacolo” 1997–1998, vol. 7–8, s. 87–119.

²⁴ J. Kodzik, *Ceremoniał polskiego dworu królewskiego w XVII wieku z perspektywy niemieckich uczonych*, Warszawa 2015, s. 22–25, 38–39; eadem, *Ceremoniał a precedencja. Miejsce Rzeczypospolitej wśród mocarstw europejskich według „Europäisches Hof-Ceremoniel” autorstwa Gottfrieda Stieve*, w: *Ab Occidente referunt... Zachód doby nowożytnej w badaniach historyków polskich*, red. M. Markiewicz, K. Kuras, R. Niedziela, Kraków 2018, s. 73–87.

²⁵ BNVE, Avvisi Marescotti, sygn. 789, Roma, 4 VII 1699, vol. III, sygn. 789, k. 398r.; Biblioteca Casanatense w Rzymie (dalej: BC), Foglio di Foligno, Roma, 26 XII 1699. O przyrównaniu Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej do Krystyny Szwedzkiej zob. G. Płatanina, *Viaggio a Roma sede d'esilio. Sovrane alla conquista di Roma (secoli XVII–XVIII)*, Roma 2002; F. de Caprio, *L'accoglienza di Maria Kazimiera Sobieska a Roma e il*

Późniejsze zachowanie Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej podczas ceremonii i liturgii papieskich, na płaszczyźnie przekazu metaforycznego, wyrażało jej autorytet wobec przedstawicieli państw obcych rezydujących w Rzymie i arystokracji. W tekstach wspomniano zatem o obecności królowej podczas mszy pontyfikalnych w Pałacu Apostolskim²⁶, a także o udziale w wielkich świętach, m.in. ceremonii otwarcia drzwi w bazylice św. Piotra:

Per dar alla Regina un modo di veder la funzione d'aprir la Porta Santa come escire a gli ambasciatori loro cortegiani et alcune dame si sono trovati nell'atrio della Basilica Vaticana. Molti popoli me osservarsi da gli ambasciatori, che quello di essa Regina rispettano l'altre e se di S. Palmidi loro trono fatto gran strepito ha mandato ambasciatori all'Eminentissimo Cardinale Spada, con espressione che si dovesse ripensare a tal riconveniente onde si prese risoluzione di alzare le pale di essi ambasciatori anche più in fuori nel prospetto che quello della Regina non emenderà in altezza che sedersi in palmo²⁷,

w nabożeństwach w kościele św. Stanisława, celebrowanych przez Klemensa XI²⁸, w mszach w kościołach innych narodowości²⁹ czy w pałacach dy-

precedente di Cristina di Svezia, „Eastern European History Review” 2020, vol. 3, s. 127–153. Cytacje zostały zmodernizowane zgodnie z zasadami, zob. G. Tognetti, *Criteria per la trascrizione di testi medievali latini e italiani*, Roma 1982.

²⁶ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. III, sygn. 789, Roma, 18 VII 1699, k. 401r.

²⁷ Ibidem, Roma, 28 XII 1699, k. 446r.–v.

²⁸ Ibidem, vol. IV, sygn. 790, Roma, 22 I 1707, k. 618r. W 1704 r. królowa nakazała, aby w polskim kościele św. Stanisława zamienić portret Augusta II na podobiznę Jana III. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska nie pozwoliła także na honorowanie Stanisława Leszczyńskiego, zob. BC, Foglio di Foligno, Roma, 1 I 1705. Więcej na ten temat zob. J. Staszewski, *Stosunki Augusta II z Kurią Rzymską w latach 1704–1706 (Misja rzymska)*, Toruń 1965, s. 78; J. Skrabski, *Kościół polski w Rzymie: tożsamość i reprezentacja w perspektywie sztuki*, Kraków 2021, s. 177, 217.

²⁹ Mowa o mszy solennej w kościele S. Giacomo dei Spagnoli celebrowanej z okazji wyzdrowienia króla Karola II Habsburga, zob. BC, Foglio di Foligno, Roma, 9 XI 1699, oraz o mszy w kościele S. Luigi dei Francesi z powodu śmierci delfina Francji, zob. BC, Foglio di Foligno, 19 IX 1711.

plomatów³⁰. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska dawała wyraz swojemu majestatowi także w trakcie przejazdów orszaku po Rzymie:

Sua Maestà con molta esemplarità andò in processione con torcia accompagnata da tutta la Nobilita, e sua Corte con infinito numero di torce, il Baldacchino dell'Esposizione era riccamente adornato di copiosità e diamanti³¹.

Pochody wzdłuż ulic Rzymu, które – jak wiadomo – stanowiły scenierię świąt i uroczystości, były ważnym momentem wyróżnienia osoby królowej poprzez strój, kosztowności oraz niesiony nad jej głową baldachim³².

³⁰ BNVE, Avvisi Marescotti, Roma, 30 V 1705, vol. IV, sygn. 790, k. 427r.

³¹ BC, Foglio di Foligno, Roma, 16 VI 1700. O symbolice baldachimu, jako nawiązaniu do tabernakulum skrywającego Najświętszy Sakrament oraz liturgicznej formie udostojnienia, zob. G. Bandmann, *Baldachin, Ciborium*, w: *Lexikon der Christlichen Ikonographie*, Bd. 1, Hrsg. E. Kirschbaum et al., Freiburg im Breisgau 1970, szp. 239–240; G. Martyn, *Divine legitimation of Judicial power and its iconographical impact in Western culture*, „Humanities and Rights Global Network Journal” 2019, vol. 1, no. 1, s. 230–271; *The Baldacchino. Borromini vs Bernini: Did Borromini forget himself*, w: I. Lavine, *Visible spirit. The art of Gianlorenzo Bernini*, vol. 2, London 2009, s. 1336–1385.

³² Rzym był uważany za wielką barokową scenę, na której rozgrywały się „spektakle władzy”. Czas festy w Rzymie był regulowany kalendarzem. W przypadku świąt kościelnych był to kalendarz liturgiczny. Pierwsze półrocze otwierał adwent, a zamykała procesja Bożego Ciała w czerwcu. Ta część roku była zbudowana wokół dwóch najważniejszych dla chrześcijaństwa świąt – Bożego Narodzenia i Wielkiejnocy. Drugie półrocze było nieco uboższe. Cały rok wypełniało 150 świąt religijnych. Reszta uroczystości była związana z ceremoniami organizowanymi przez Kurię Rzymską. Zaliczały się do nich jubileusze chrześcijaństwa, *posse*, czyli objęcie władzy w Rzymie przez nowo wybranego papieża, uroczystości beatyfikacyjne i kanonizacyjne, w końcu nabożeństwa żałobne po śmierci papieża, zob. Ch. Hibbert, *Rome. The biography of a city*, London 1985, s. 204–218; *La Festa a Roma. Dal Rinascimento al 1870*, t. 1, a cura di M. Fagiolo, Roma 1997; S. Carandini, *Roma 'Gran Teatro del Mondo'. Festa e società nel XVII secolo*, w: *Il Seicento. Documenti e interpretazioni*, Roma 1976, s. 5–39; M. Boiteux, *Le lieux de la fêtes à Roma au XVIIe siècle*, w: *Les lieux du spectacle dans l'Europe du XVIIe siècle*, Tübingen 2006, s. 219–240; H. Osiecka-Samsonowicz, *Polskie uroczystości w barokowym Rzymie 1587–1696*, Warszawa 2012; S. Tozzi, *Feste barocche per inciso: immagini della festa a Roma nelle stampe del Seicento*, Roma 2015; H. Kaasik, *Navigating the cycles of time: Calendar dates and the week in a 13th-century Vatican calendar*, w: *Time in the Eternal*

II. 1. Apertura della Porta Santa a San Paolo, Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Ferrajoli, III/946, Series Sacrorum Rituum in perditione Portae Sanctae, Romae MDCCI © Biblioteca Apostolica Vaticana

Szczególnymi formami podkreślającymi godność królowej były audiencje udzielane przez nią posłom oraz członkom Kurii Rzymskiej. Posłuchania odbywały się w specjalnie przygotowanej komnacie w Palazzo Odescalchi. Królowa spoczywała w łóżu przyozdobionym baldachimem³³. W jednej z relacji była nawet mowa o tym, że marszałek dworu Marii Ka-

City: Perceiving and controlling time in late Medieval and Renaissance Rome, Leiden 2021, s. 220–241.

³³ BNVE, Avvisi Marescotti, sygn. 789, Roma, 11 IV 1699, k. 381r. Więcej o łóżach paradnych i ich ceremonialnych funkcjach zob. R. Vivien, *Les lits de Louis XIII à Versailles. Entre sobriété et majesté: manifeste d'un dessein royal*, „In Situ. Revue des patrimoines” 2019, vol. 40, s. [1–23].

zimiery d'Arquien Sobieskiej markiz Girolamo d'Aliberti na czas jej pobytu w zamku Bracciano przyozdobił salę audiencyjną tak dużym baldachimem, że wyglądał on niczym kopuła wieńcząca tabernakulum ołtarzowe, co znów odwoływało się do *sacrum* osoby królowej³⁴.

Ponadto swoją pozycję Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska budowała na pamięci po swym zmarłym mężu Janie III, obrońcy chrześcijaństwa i głównym dowódcy kampanii wiedeńskiej. Przejawem tego było nie tylko zamawianie przedstawień malarskich do rezydencji królowej oraz utworów muzycznych podejmujących temat odsieczy Wiednia³⁵, lecz także organizowanie corocznych obchodów wiktorii:

Fu fatta cantare lunedì sera da questa Regina di Polonia nella ringhiera della Sua abitazione una bellissima serenata in memoria della liberazione di Vienna, nel qual giorno cadde l'anniversario di questo prodigioso successo, in cui ebbe tanta parte il valore del Re Giovanni III suo marito di

³⁴ BNVE, Avvisi Marescotti, sygn. 789, Roma, 22 XI 1699, k. 439r.

³⁵ Obchody wiktorii wiedeńskiej w 1704 r. miały szczególny charakter z racji zabiegów królowej w celu uwolnienia jej synów, królewiczów Jakuba i Konstantyna, z niewoli saskiej. Klemens XI apelował, by August II, mając w pamięci wielki czyn zbrojny swojego poprzednika, okazał życzliwość w podejściu do próśb Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej, zob. Klemens XI do Augusta II, Romae, 26 IX 1704, Archivio Apostolico Vaticano, Fondo Albani, vol. 195, f. 147r.-v. O propagandowym przekazie obchodów rocznic zwycięstwa wiedeńskiego zob. R. R. Rawson, *Suffering and supplication as emblems of power in music relating to the 1683 Ottoman siege of Vienna*, w: *Music and power in the Baroque era*, ed. R. Rusch, Turnhout 2018, s. 221–236; por. A. Skrzypietz, *Propagandowe wykorzystanie wiktorii wiedeńskiej w polityce dynastycznej Sobieskich*, w: *Między Barokiem a Oświeceniem: wielkie bitwy*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2010, s. 189–209; A. Markuszewska, *Muzyka ku chwale Jana III na rzymskim dworze Marii Kazimierzy Sobieskiej*, w: *Primus inter pares. Pierwszy pośród równych, czyli opowieść o królu Janie III Sobieskim*, red. D. Walawender-Musz, Warszawa 2013, s. 187–191; A. Ryszka-Komarnicka, *Echoes of the Viennese victory (1683) in Italian music of the final decades of the 17th century: John III Sobieski as a hero of religious dialogue and oratorio – Study of selected cases*, w: *Polish Baroque, European contexts proceedings of an international seminar held at The Institute for Interdisciplinary Studies "Artes Liberales" University of Warsaw June 27–28, 2011*, red. P. Salwa, Warszawa 2012, s. 139–155; M. Komarzyński, *Ikonografia batalistyczna w zagranicznych rezydencjach Marii Kazimierzy Sobieskiej*, „Studia Wilanowskie” 1978, t. 3–4, s. 89–98.

gloriosa memoria. Venne universalmente applaudita sì per la composizione della parole, che della musica, come anche per la rarità de cantanti³⁶.

Zawsze 12 września królowa nakazywała przyozdabiać swój pałac, oświetlić go pochodniami lub organizowała pokaz fajerwerków:

Questa Regina di Polonia rinunciò alla festa per haver il Re Giovanni Sobiesco di lei marito liberata in questo giorno Vienna dall'assedio Ottomano con haver illuminato la Piazza della Trinità dei Monti alla Farnesia del di lei palazzo con bellissima udienza³⁷.

Obchodom tym towarzyszyły także uroczystości celebrowane w kościele św. Stanisława w Rzymie, którym wyjątkowo w 1702 r. przewodniczył papież Klemens XI³⁸. Świątowanie nie było zatem zwykłym przypomnieniem faktu, ale w zamierzeniu królowej czyniło z niej depozytariuszkę pamięci po wielkim dowódcy wojskowym, bez którego talentu nawała turecka mogłaby rozprzestrzenić się po całej Europie, także Rzymie, centrum chrześcijaństwa. W istocie, królowa doczekała się należnego uhonorowania. Mowa tu o uroczystości, jaka odbyła się w kościele SS. Nome di Maria, erygowanym jako wotum za wiktoryę odniesioną pod Wiedniem przez Jana III w 1683 r. Królowa, która pojawiła się w kościele wypełnionym przez kardynałów i duchowieństwo, została uczczona jako żona triumfatora oraz uznana za cud zesłany Rzymowi przez Boga³⁹. O ile zatem małżonek królowej nie był dynastą, a jedynie władcą elekcyjnym, o tyle jego wyjątkowy czyn wojenny wystarczał, aby osoba Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej była poważana i traktowana na równi z innymi dynastami europejskimi.

W krótkim czasie zarzuty, z którymi spotykała się królowa, stały się przyczyną nieporozumień na płaszczyźnie komunikacji ceremonialnej. Rozpinanie baldachimu nad głową Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej

³⁶ BC, Foglio di Foligno, Roma, 17 IX 1710.

³⁷ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. IV, sygn. 790, Roma, 23 IX 1704, k. 366v.; por. ibidem, Roma, 15 IX 1703, k. 261v.; ibidem, Roma, 17 IX 1707, k. 672r.; BC, Foglio di Foligno, 13 IX 1710.

³⁸ BC, Foglio di Foligno, Roma, 23 IX 1702.

³⁹ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. IV, sygn. 790, Roma, 21 II 1705, k. 419v.

zostało skrytykowane przez autora awizu nadesłanego do kardynała Albanięgo, jako że przywilej ten przysługiwał tylko papieżowi, będącemu jedynym dzierżycielem władzy, sędzią oraz rozjemcą w sporach międzynarodowych⁴⁰. Pierwszeństwo, które uzurpowała sobie królowa w związku z torowaniem drogi swojej karecie w trakcie przejazdu po ulicach Rzymu, doprowadziło do licznych sporów z dyplomatami obcymi. Już u progu swojego pobytu w Wiecznym Mieście królowa naraziła się na nieprzyjemne komentarze ze strony ambasadora Ludovica di Moscoso Ossorio, hrabiego Altamira, któremu zagroziła drogę podczas jazdy. Jej zachowanie zostało wprost podsumowane jako *dissinvoltura*, co oznaczało nieliczenie się ze statusem i naruszenie reguł hierarchii⁴¹. Odważne poczynania Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej przyniosły w krótkim czasie kolejne zadrażnienia. W 1702 r. po nawiedzeniu kościoła S. Maria in Via Lata królowa udała się przez via del Corso ku Monte Pincio. Podczas przejazdu jej karetka napotkała powóz wiozący ambasadorkę hiszpańską Izabelę Marię de Sandoval y Téllez-Girón, księżnę Uceda. Królowa nie zamierzała ustąpić jej drogi. Doszło wówczas do przepychanki między kawalerami hiszpańskimi, którzy chwycili za broń, chcąc zmusić woźnicę karety królowej do cofnięcia się. Wzbudzili tym samym reakcję ze strony pajuków, występujących jako gwardia przyboczna królowej. Ci wstąpili w bitewne szranki z przeciwnikami. Niespodziewanie Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska opuściła swoją karetę i trzymając w dłoni wachlarz, skierowała się do karety ambasadorkowej, napominając ją, by nie zagradzała jej drogi. Ambasadorka ustąpiła, lecz następnego dnia udała się na skargę do papieża. Klemens XI delegował kardynała Camillo Paolucciego do rozstrzygnięcia sporu o precedencję. Kwestia ta była później omawiana podczas spotkania papieża z królową po uroczystej mszy w kościele św. Stanisława. Kardynałowie Bartolomeo Massei i Touissant Forbin Janson zostali wyznaczeni do uczynienia satysfakcji królowej i przybliżenia jej do zgody z ambasadorem hiszpańskim⁴².

⁴⁰ *Avvisi...*, ASP, t. II, Roma, 25 IX 1706; *Power and religion Baroque Rome. Barberini cultural policies*, ed. P. Rietbergen, Leiden–Boston 2006, s. 51–55 (rozdz. *Papal power*).

⁴¹ BNVE, *Avvisi Marescotti*, vol. III, sygn. 789, Roma, 16 V 1699, k. 374r.

⁴² F. Valesio, *Diario di Roma*, vol. 2, a cura di G. Scano, G. Gaglia, Roma 1972, s. 243, 244–246, 250. Więcej na temat związany z porządkiem przejazdu karety po Rzymie i wynikających z tego powodu sporach protokolarnych zob. J. M. Hunt, *The cere-*

Przybycie do Wiecznego Miasta stało się dla Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej okazją do kontaktów z papieżem, uznawanym przez królową nie tylko za zwierzchnika całego chrześcijaństwa, lecz także za gospodarza jej pobytu oraz protektora interesów politycznych jej i całej rodziny⁴³. Płaszczyną kontaktów, poza korespondencją⁴⁴, stały się audiencje oraz organizowane na cześć papieża uroczystości⁴⁵. Awizy przesyłane do kardynała Marescottiego wspominają o 24 audiencjach (6 z czasów pontyfikatu Innocentego XII i 18 z czasów Klemensa XI), w awizach do kardynała Albaniego mowa jest z kolei tylko o dwóch posłuchaniach. Gazeta drukowana „Foglio di Foligno” informuje o 20 audiencjach w latach 1700–1714. Do najbardziej zaszczytnych należała audiencja oficjalna po przybyciu królowej do Rzymu, która była poprzedzona jej triumfalnym wjazdem do miasta. Odbyła się ona 21 czerwca 1699 r.:

La Regina Vedova di Polonia si mise in pubblico e andò alla prima udienza del Pontefice che l'accoglieva con regni di molta stima. Il suo trono consisteva in 5 mule e altre 5 carrozze di seguito, la prima con fioceri d'oro,

monial possession of a city: Ambassadors and their carriages in early modern Rome, „Royal Studies Journal” 2016, vol. 3, no. 2, s. 69–88.

⁴³ Relacje królowej z Innocentym XII oraz Klemensem XI przedstawia wybrana literatura przedmiotu, zob. M. Komarzyński, *Maria Kazimiera...*, s. 213–222; G. Platania, *Gli ultimi Sobieski...*, passim; idem, *Viaggiatrici e cerimoniale pontificio. Regine in viaggio negli Stati del Papa*, w: *Immagini di donne in viaggio per l'Italia*, a cura di F. De Caprio, Viterbo 2011, s. 49–97; idem, *Le donne di Casa Sobieski nella Roma del Sei-Settecento*, w: *Donne al potere, donne di potere*, a cura di Associazione F.I.D.A.P.A., Viterbo 2009, s. 147–218; idem, *Viaggio ed esilio delle donne di casa Sobieski nella Roma del Sei-Settecento*, „Studia Italo-Polonica” 2000, vol. 6, s. 103–132; G. Scano, *Visite, incontri e cortesi tra una pontefice e una regina*, „Strenna dei Romanisti” 1964, vol. 25, s. 451–455.

⁴⁴ W tej mierze przydatnymi informacjami stają się te zawarte w listach królowej do synów, zob. *Listy Marii Kazimiery z Archiwum Sobieskich z Oławy*, t. 1: *Listy do synów z lat 1699–1704*, red. A. Leyk, J. J. Sowa, Warszawa 2020; *Listy Marii Kazimiery z archiwum Sobieskich w Oławie*, t. 2: *Listy do synów z lat 1697–1704*, red. A. Czarniecka, R. Zaborowski, Warszawa 2021, oraz jak dotąd niewydana korespondencja Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej do Klemensa XI (zob. British Library, Ms. Add. 8526 z lat 1702–1714 oraz Archivio Apostolico Vaticano, Fondo Albani 193–195).

⁴⁵ Porządek papieskich audiencji został zarysowany w pracy pod redakcją Petera Rietbergena, zob. *Power and religion...*, s. 181–216.

che serviva di avanguardia, altre due su cui si apprestavano i generali, nella quarta, tirata da 8 cavalli era Sua Maestà con la sua prima dama, preceduta da 4 palafrenieri e 6 paggi, alle persiane a spalleggiarla 8 ussari con accerta vestiti alla polacca⁴⁶.

Na placu kwirynalskim wojsko papieskie prezentowało broń przed Sobieską, potem koniuszy papieski Giuseppe Lotario Conti, księżę Poli, powiódł królową do stopni schodów. Następnie rolę przewodnika przejął księżę Camillo Colonna, który doprowadził ją do połowy schodów w towarzystwie arcybiskupów, biskupów i protonotariuszy. Ostatnim prowadzącym był *maestro di camera* – kardynał Francesco Acquaviva, który w asyście szambelanów tajnych i honorowych przybył z królową do sali audiencyjnej. Tam oczekiwał na nią papież Innocenty XII. Królowa zbliżyła się do tronu i z pokorą ucałowała stopę Ojca Świętego. Następnie papież i królowa rozmawiali ze sobą za pośrednictwem księdza Jana Kurdwanowskiego⁴⁷. Po skończonej konwersacji do sali wprowadzono dworzan Marii Kazimierzy. Papież udzielił wówczas zebrany błogosławieństwa. Potem służba papieska podała w sali konsystorza owoce, czekoladę oraz napoje chłodzące, tzw. *rinfrresco*. Z pałacu kwirynalskiego Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska udała się do bazyliki św. Piotra, aby przyjąć komunię i pomodlić się u grobu apostoła⁴⁸. Poza tą uroczystością równie dostojny charakter miało posłuchanie, jakiego królowej udzielił Klemens XI w otoczeniu senatorów rzymskich w pałacu kapitolinijskim 8 kwietnia 1701 r.: „Giunto S. Santità al Campidoglio, diede la benedizione alla regina di Polonia, che era sotto ricco baldacchino nel fenestrone di mezzo del palazzo nuovo de'Conserva-

⁴⁶ BNVE, Avvisi Marescotti, Roma, 23 VI 1699, vol. III, sygn. 789, k. 395r.–v.; por. BC, Foglio di Foligno, Roma, 27 IV 1699; Pierwsza publiczna audiencja królowej Jeymć [od Ojca] Świętego, Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, Gazetki pisane 1697–1792, sygn. 1577/1, k. 226–227.

⁴⁷ Zdaniem królewicza Jakuba królowa (choć nie znała włoskiego): „[...] dobrze obstawała przy Ojcu Świętym i po włosku mu wypowiedziała komplement do niego i potem, gdy Ojciec Święty o coś po włosku pytał, ona mu *cum summa gravitate* odpowiedziała” (zob. Jakub Ludwik Sobieski do Konstantego Sobieskiego, Czemierniki, 10 VII 1699, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. 75, b.p.).

⁴⁸ BNVE, Avvisi Marescotti, Roma, 23 VI 1699, vol. III, sygn. 789, k. 395r.–v.

tori e sin che apparve a S. Santità haveva tenuta la maschera di velluto”⁴⁹, o czym osobno pisał diarysta Filippo Valesio.

Kolejne audjencje odbywały się z równie wielką pompą:

Fu a visitare la Santità Sua alle 23 hore la regina di Polonia; precedeva un tiro a sci di rispetto, succedevano a questa tre carrozze di gentiluomini, seguiva la carrozza a sci con dentro S. Maestà circondata dalla guardia solita di dodici spacchi; a questa seguiva altra carrozza di dame⁵⁰.

Do zdecydowanie chlubnych należały spotkania w towarzystwie ambasadorów – cesarskiego Georga Adama Martinizza, hiszpańskiego Juana Francisco Pacheco Télleza-Giróna, księcia Uceda, i bawarskiego Pompeo Scarlattiego. Obecność dyplomatów nie tylko służyła uświetnieniu osoby królowej, lecz także miała na celu wzmocnienie interesów Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej oraz stanowiła argument do wywalczenia dla synów lub córki Teresy Kunegundy Sobieskiej, elektorowej bawarskiej, poparcia politycznego u papieża⁵¹. Nieodłącznymi elementami każdego spotkania były msza święta celebrowana przez papieża w jego prywatnej kaplicy, złożenie biskupowi Rzymu hołdu w postaci ucałowania jego stóp oraz przekazanie подарunków⁵². Z okazji 55-lecia urodzin Klemensa XI królowa, zdaniem redaktora „Foglio di Foligno”: „fu mandata a Sua Beatitudine un

⁴⁹ F. Valesio, op. cit., vol. 1, s. 349. Szerzej o przebiegu tego wydarzenia zob. I. Serafini, *La Memoria di Maria Casimira Sobieski nei Musei Capitolini. Una storia lunga due secoli*, „Atti dell'Accademia Polacca” 2020, vol. 8, s. 117–189.

⁵⁰ F. Valesio, op. cit., vol. 1, s. 163–164.

⁵¹ O pozycji i aspiracjach rodziny Sobieskich zob. A. Skrzypietz, *Królewscy synowie – Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011, s. 247–344; eadem, *Jakub Sobieski*, Poznań 2015, passim; eadem, *Królewicz Jakub Sobieski i jego kontakty z dworami europejskimi do wybuchu wielkiej wojny północnej*, „Wiek Stare i Nowe” 2012, t. 4, s. 20–43; Z. Libiszowska, *Ród Sobieskich w Europie*, „Śląski Kwartalnik Historyczny. Sobótka” 1980, R. 35, z. 2, s. 356–357; J. A. Gierowski, *Kandydatura Sobieskich do tronu polskiego w czasie wielkiej wojny północnej*, ibidem, s. 369–382; A. Czarniecka, *Zabiegi Marii Kazimierzy o tron dla królewicza Jakuba w czasie Wielkiej Wojny Północnej w świetle korespondencji z Narodowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku (1701–1704)*, „Studia Wilanowskie” 2020, t. 27, s. 61–89.

⁵² W tych wydarzeniach i aktach ceremonialnych uczestniczył też ojciec królowej kardynał d'Arquien, zob. BNVE, Avvisi Marescotti, vol. III, sygn. 789, Roma, 28 XII

bellissimo pianeta di vago e ricco lavoro, e la Santità Sua, che molto se ne compiacque, ne fece dono alla Sagrestia Pontificia”⁵³. Dowodem szczególnej wdzięczności za wyświadczone domowi Sobieskich łaski było ofiarowanie papieżowi klejnotu, który Jan III odnalazł w namiocie wielkiego wezyra Kara Mustafy po bitwie wiedeńskiej⁵⁴. Królowa okazywała swój szacunek papieżom, nie tylko ofiarowując im cenne przedmioty, lecz także czcąc rocznicę ich wyboru na urząd biskupa Rzymu poprzez iluminowanie pałacu na Trinità dei Monti oraz jego przystrojenie na czas procesji zmierzającej do bazyliki św. Piotra⁵⁵.

Autorzy przekazów gazetowych często kwitowali fakt odwiedzin królowej u papieża stwierdzeniem, że złożyła mu wyrazy grzeczności albo uczciła komplementem, w końcu odnotowywali czas trwania audyencji zamykający się w dwóch lub trzech godzinach⁵⁶. Rejestrowane terminy posłuchań wskazują, że królowa cieszyła się niesłabnącą popularnością dworu papie-

1700, k. 541v.; vol. IV, sygn. 790, Roma, 7 I 1701, k. 4v.; Roma, 10 X 1704, k. 272r.–v.; Roma, 24 V 1704, k. 333v.

⁵³ BC, Foglio di Foligno, Roma, 28 III 1703. Innym razem mowa była o: „superbo regalo di diverse galanterie ma quali un gran vasa d’acqua orientale e una antica medaglia di gioia dell’ imagine d’un crocifisso” (BNVE, Avvisi Marescotti, vol. IV, sygn. 790, Roma, 12 XII 1703, k. 284r.–v.). Papież zrewanżował się w tym samym czasie podarunkiem bogatych arrasów przetykanych złotą nicią, ukazujących historię życia i męczeństwa św. Jana Chrzciciela, zob. F. Valesio, op. cit., vol. 2, s. 570.

⁵⁴ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. IV, sygn. 790, Roma, 24 I 1705, k. 409r.

⁵⁵ F. Valesio, op. cit., vol. 1, s. 559.

⁵⁶ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. III, sygn. 789, Roma, 11 VII 1699, k. 399 r.; Roma, 12 IX 1699, k. 418v.; vol. IV, sygn. 790, Roma, 23 VII 1701, k. 55v.; Roma, 23 XII 1701, k. 94v.; Roma, 19 VIII 1702, k. 159r.; Roma, 9 XII 1703, k. 281v.; Roma, 2 II 1704, k. 301v.; Roma, 29 III 1704, k. 317v.; Roma, 31 XII 1707, k. 706r.; BC, Foglio di Foligno, Roma, 11 XII 1700; 29 IV 1701; 23 VII 1701; 4 III 1702; 10 III 1702; 28 VII 1702; 26 III 1704; 10 V 1704; 7 V 1706; 24 VIII 1709; 24 V 1710; 28 II 1711; 9 IV 1712; 11 VI 1712; 9 VI 1713; 16 VI 1713. Osobno audyencje królowej z 10 I 1700, 15 VI 1701, 11 XII 1701, 2 I 1702, 28 VII 1702, 3 VIII 1702, 1 IX 1702, 29 XI 1702, 28 V 1703 były wspomniane przez Filipa Valesio, zob. F. Valesio, op. cit., vol. 1, s. 163–164, 439, 564, vol. 2, s. 233, 241, 269, 341, 604. Audyencje papieskie stanowiły ważny składnik ceremoniału panującego w dyplomacji, stąd do ich przebiegu i formy przywiązywano szczególną wagę, zob. S. Andretta, *Cerimoniale e diplomazia pontificia nell’ XVII secolo*, w: *Cérémonial et rituel à Rome (XVIe–XIXe siècle)*, ed. M. A. Visceglia, C. Brice, Rome 1997, s. 201–222; M. Pellegrini, *Corte di Roma e aristocrazie italiane in età moderna. Per una lettura*

skiego w latach 1699–1704. Wizyty Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej stały się z czasem rzadsze z racji zaangażowania królowej w kwestię uwolnienia królewiczów Jakuba i Konstantyna z niewoli Augusta II, walki o koronę dla swojego pierworodnego syna, próby wmieszania papieża w oba projekty oraz zabiegów przeciwko cesarzowi okupującemu Bawarię. Burzliwszy przebieg miały spotkania pomiędzy Marią Kazimierą d'Arquien Sobieską a Klemensem XI w 1704 r., kiedy królowa zabiegała o zwolnienie królewiczów Jakuba i Konstantyna z twierdzy w Pleissenburgu, a następnie w Königstein:

La medesima sera ascendo andata questa Regina alla visita da Venerabile si porti udienza dell Papa a viendetto ché gli habbi rappresando l'avvira haventi da Vienna d'etato stato speglito con Card. delli Imperiali in Sassonia con ordine del Ré Augusto alla liberazione delli Principi Giacomo e Constantino a conditione, pero ché il prima passione immediatamente al cure al Governatore della stirle conferi vogli da S.M. Cesare riceverrsi di loro a che il secondo del Principe Alessandro debba passarsi in questa Città⁵⁷.

Na tym tle, jak i w kwestii wyjazdu wdowy po Janie III z Rzymu na powitanie jej córki Teresy Kunegundy do Wenecji, doszło do kolejnego poróżnienia pomiędzy królową a papieżem. Z awizu wysłanego do kardynała Marescottiego można wyczytać, że w toczącej się na ten temat długiej rozmowie Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej z Klemensem XI stanowisko królowej wspierał jej poplecznik kardynał Giuseppe Sacripante. Trudności powiększały się przez żądania królowej dotyczące nadania purpury kar-

storico-sociale detta curia romana, „Rivista di storia e letteratura religiosa” 1994, vol. 30, n. 3, s. 543–602.

⁵⁷ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. IV, sygn. 790, Roma, 6 XII 1704, k. 386r. Więcej zob. M. Komasyński, *Teresa Kunegunda Sobieska*, Warszawa 1982, s. 84–100; idem, *Die politische Rolle der bayerischen Kurfürstin Therese Kunigunde*, „Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte” 1982, Bd. 45, H. 3, s. 555–573; idem, *Die Beziehungen zwischen den Höfen der Wittelsbacher und dem von Sobieski in der zweiten Hälfte des XVII. Jahrhunderts*, „Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte” 1983, Bd. 46, H. 2, s. 313–327; C. von Kruedener, *Kurfürstin Therese Kunigunde von Bayern (1676–1730) und ihre Friedenspolitik in europäischen Dimensionen zwischen Papst und Kaiser*, Regensburg 2020, passim.

dynalskiej arcybiskupowi elektorowi Kolonii Józefowi Klemensowi Wittelsbachowi, bratu niefortunnego elektora Bawarii i sojusznikowi Francji. W przekazie nadawcy awizu do kardynała Marescottiego czytamy:

Durante la sera la Regina fu a lunga udienza del Papa e uno di questi giorni ebbero lunga conferenza col Card.[inale] Sacripante e alcuni giorni prima la Maestà Sua aveva supplicato Nostro Signore compiacendosi al sacro fonte del nuovo Principe di Baviera suo nipote con la mira di ricevere più frequente protezione alla Casa di Baviera della quale si serviva Card.[inale] di Bovas col Primate detto, ed elevato alla porpora l'electore di Colonia⁵⁸.

Nie mniej trudne były rozmowy Klemensa XI z polską królową w 1710 r., kiedy Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska wyraźnie groziła swoim wyjazdem i napominała dowódcę galer do przygotowania okrętu i ekwipażu, przyjmując jednoznacznie apodyktyczny ton. Korespondent kardynała Albaniego odnotował, że:

Martedì dopo pranzo fu questa Regina di Polonia ad una lunga udienza del Papa e poi, dopo averle richiesto il Prior Ferrenti Comendante delle Galere del Papa, se doveva mantenersi in ordine per servirla gli disse che non si movesse, se non che avvisata, credendosi prolungata oltre la di lei andata in Francia⁵⁹,

choć nie jest pewne, czy był faktycznym świadkiem tej kłótni i zachowania królowej.

Łącznikami pomiędzy królową oraz papieżem lub koronowanymi głowami byli książęta Kościoła, kardynałowie tworzący najbliższy krąg wokół biskupa Rzymu i zajmujący najwyższe stanowiska w strukturach Kurii

⁵⁸ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. IV, sygn. 790, Roma, 3 I 1705, k. 400r.

⁵⁹ Avvisi..., ASP, t. VII, Roma, 24 V 1710. W drukowanym dodatku do tego awizu z „Il Corriere Ordinario” mowa była, iż królowa przybyła do Castel Gandolfo i w obecności pierwszego pokojowego papieża oraz całego dworu oświadczyła o swoim wyjeździe, co wprawilo zebranych, w tym papieża, w istną konfuzję (ibidem, „Il Corriere Ordinario”, 11 VI 1710).

Rzymskiej⁶⁰. Źródła periodyczne pozwalają na identyfikację zwolenników królowej i charakteru jej kontaktów z nimi. Na czoło wybijał się niewątpliwie kardynał Carlo Barberini, który od 1681 r. pełnił funkcję protektora Królestwa Polskiego na dworze papieskim, od kiedy pomiędzy nim a dworem w Warszawie trwała stała korespondencja. Zasługi Barberiniego dla króla były znaczne, m.in. jeśli chodzi o sprowadzenie zakonu kapucynów do Polski, pozyskanie subsydiów papieskich na walkę z niewiernymi w latach 1683–1696, rozstrzygnięcie sporów w kwestii nominacji duchownych (*ius patronatus et nominandi*). Barberini był głównym informatorem polskiego króla w zakresie spraw i układów panujących w Kurii Rzymskiej⁶¹. Podobna życzliwość cechowała Barberiniego w trakcie pobytu królowej Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej w Rzymie. Wspomnijmy tylko drobne gesty, jakimi było oddanie wdowie po Janie III cennej lektyki należącej niegdyś do papieża Urbana VIII⁶² oraz wydanie na jej cześć uczty w *casino* przy Porta San Spirito czy w podrzymskiej rezydencji w Grottaferrata⁶³. W dowód wieloletniej serdeczności i oddanych usług Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska zorganizowała w 1704 r. egzekwie pogrzebowe na cześć zmarłego kardynała Barberiniego, w ten sposób składając hołd zmarłemu⁶⁴.

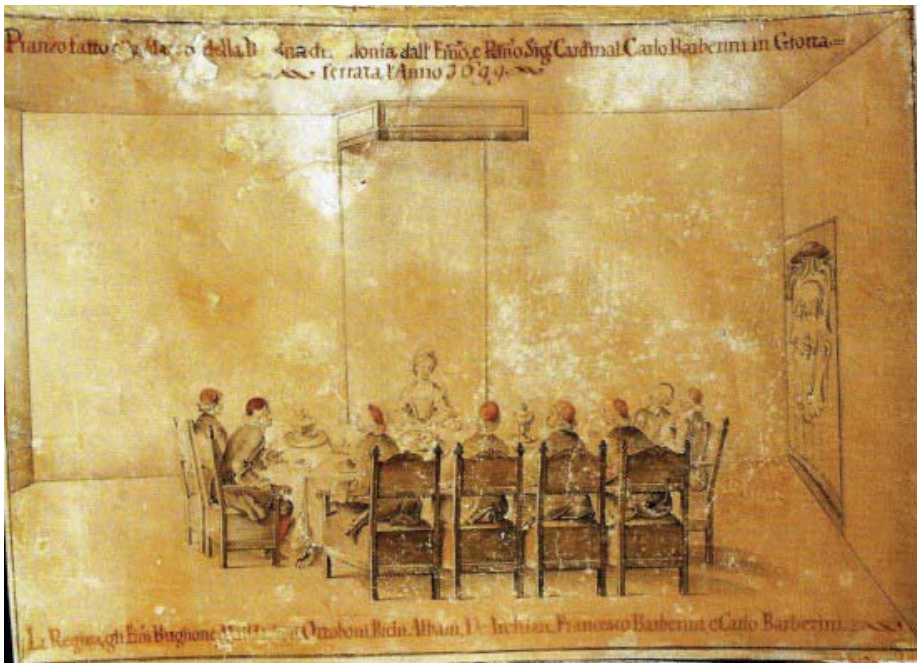
⁶⁰ M. A. Visceglia, *Factions in the Sacred College in the sixteenth and seventeenth centuries*, w: *Court and politics...*, s. 99–132.

⁶¹ Na ten temat zob. G. Platania, *Polonia e curia romana. Corrispondenza tra Giovanni III Sobieski, re di Polonia con Carlo Barberini protettore del regno (1681–1696)*, Viterbo 2011; idem, *L'inedita corrispondenza di Jan III Sobieski e Carlo Barberini, cardinale protettore di regno*, „*Studia Wilanowskie*” 2015, t. 22, s. 99–119; M. L. Sileoni, *Lettere italiane e latine di Jan III Sobieski a Carlo Barberini, cardinale protettore del regno*, w: *La cultura latina, italiana, francese nell'Europa centro-orientale*, a cura di G. Platania, Viterbo 2004, s. 299–317.

⁶² BNVE, Avvisi Marescotti, vol. III, sygn. 789, Roma, 10 III 1699, k. 366r.–v.

⁶³ BC, Foglio de Foligno, Roma, 17 IV 1700; por. BC, Foglio di Foligno, Roma, 18 VII 1699; G. Platania, *Corrispondenza di Maria Casimira...*, s. 165–166.

⁶⁴ BNVE, Avvisi Marescotti, vol. IV, sygn. 790, Roma, 25 X 1704, k. 376v.

Il. 2. Królowa Maria Kazimiera Sobieska w otoczeniu kardynałów podczas wizyty w Villa Barberini w Grottaferrata w dniu 8 września 1699 r., aut. Pier Leone Ghezzi, © Museo Nazionale dell'Abbazia di San Nilo

Inną ważną postacią i protektorem królowej był kardynał Pietro Ottoboni, który pełnił funkcję wicekanclerza Świętego Kościoła Rzymskiego oraz protektora Królestwa Francji, co z punktu widzenia planów politycznych Marii Kazimiery stanowiło cenną znajomość. Ottoboni wprowadził królową do społeczności Akademii Arkadyjskiej i rozwinął jej wcześniejsze pasje związane z muzyką oraz dramatami scenicznymi⁶⁵. Zdaniem redaktorów gazet królowa występowała jako główny gość kardynała w Palazzo

⁶⁵ T. Chirico, *L'inedita serenata alla regina Maria Casimira di Polonia: Pietro Ottoboni committente di cantate e serenate (1689–1709)*, w: *La serenata tra Seicento e Settecento. Musica, poesia, scenotecnica. Atti del Convegno Internazionale di studi*, Reggio Calabria, 16–17 maggio 2003, a cura di N. Maccavino, vol. 2, Laruffa 2007, s. 397–449; A. Markuszewska, *Festa...*, s. 37–42, 71–78, 138–154, 243–252, 330–342.

della Cancelleria oraz Collegio Nazareno podczas wygrywanych oratoriów i sztuk: „Questa Regina di Polonia si mente di sua con 13. Porporati a quantita di dame in movita facta vecitare dal Sua Em. Ottoboni nel Collegio Nazareno spera di pacer la licentia di ricevere in piedi questo Teatro di Tordinona”⁶⁶.

Królowa – w przekonaniu autorów relacji – była często widziana w otoczeniu innych dostojników, m.in. kardynałów Niccolò Acciaiuolego, Sacripantego i Vincenzo Grimaniego, którzy składali jej kurtuazyjne wizyty, konwersowali i wymieniali sekrety czy po prostu byli towarzyszami jej przejazdów przez Rzym⁶⁷. Spotykamy się z informacjami, że Święte Kolegium udało się na audiencję albo po prostu kardynałowie zostali zaprezentowani majestatowi królowej, po czym złożyli jej życzenia z okazji świąt Bożego Narodzenia, Wielkiejnocy czy narodzin wnuków, tj. synów Teresy Kunegundy Sobieskiej-Wittelsbach⁶⁸. Nie wiemy zatem, kto tworzył

⁶⁶ BC, Foglio di Foligno, Roma, 21 I 1710. Innym razem królowa, wraz z kardynałami Sacripantem, Barberinim i Altierim, została zaproszona przez kardynała Ottoboniego na wysłuchanie oratorium w kościele S. Giovanni de Fiorentini, zob. BC, Foglio di Foligno, 13 III 1700. Podobne zaproszenia odnotował Filippo Valesio, który wspominał, że kardynał Ottoboni przygotował dla królowej premierę komedii „Il console di Egitto” i serenadę, wystawioną w jej pałacu Palazzo Trinita dei Monti, zob. F. Valesio, op. cit., vol. 1, s. 264; vol. 2, s. 670.

⁶⁷ BC, Foglio di Foligno, Roma, 2 I 1700.

⁶⁸ Wizyty odbywały się według ustalonego ceremoniału. Kardynałowie i prałaci papiescy prowadzeni byli wpiery od bramy Palazzo Odescalchi ku schodom wiodącym do komnaty audiencyjnej. W sali posłuchań królowa zasiadała na tronie pod baldachimem lub przyjmowała gości w ceremonialnym łożu, natomiast duchowni zajmowali miejsca na krzesłach z podparciami pod łokcie. Nie sposób w tym miejscu pominąć kontaktów królowej z kardynałami podczas konklawe 1700 r. po śmierci Innocentego XII. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska nie tylko próbowała rozeznać sympatie polityczne kardynałów, lecz także wpłynąć na wybór papieża. Kontakty z kardynałami Giovannim Battistą Castaguttim, F. d'Addą, G. Maescottim udokumentował Filippo Valesio, zob. op. cit., vol. I, s. 79, 80, 128. Więcej zob. BC, Foglio di Foligno, Roma, 14 IV 1708; Roma, 16 IV 1709; Roma, 1 I 1710; Roma, 11 IV 1711; BNVE, Avvisi Maescotti, vol. III, sygn. 789, Roma, 11 IV 1699, k. 381r.; Roma, 3 X 1699, k. 422r.; Roma, 10 IV 1700, k. 479r.; vol. IV, sygn. 790, Roma, 22 III 1704, k. 316r.; Roma, 2 I 1706, k. 509r.; Roma, 21 VIII 1706, k. 571v.; F. Valesio, op. cit., vol. 1, s. 187, 195–201, 326; vol. 2, s. 206, 226; *Il concclave del 1700 e il ruolo di Maria Kazimiera*, w: *Corrispondenza di Maria Kazimiera...*, s. 163–171.

grono hołdowników, natomiast ten publiczny przekaz dowodził regularności kontaktów i potwierdzał stały respekt wobec królowej oraz służenie jej sprawom. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska odwdzięczała się swoim zwolennikom, uczestnicząc w uroczystościach nadania im kardynałatu, stanowiących dla nich awans w organizacji Kościoła⁶⁹. W konsekwencji umożliwiło to królowej zabieganie u kardynałów o pomoc i prośenie ich o mediacje nawet w najcięższych sprawach. Z tego powodu królowa starała się skłonić kardynała Albaniego, utrzymującego bardzo dobre relacje z elektorem saskim, by podjął w Dreźnie działania w celu zwolnienia jej synów z więzienia. W podobnej sprawie Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska zwróciła się do kardynała Ferdinando de Mediciego⁷⁰.

Poza papieżem i członkami Kurii Rzymskiej kolejną grupą, z którą Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska utrzymywała żywy kontakt, była arystokracja rzymska⁷¹. Już w trakcie przejazdu przez Italię do Rzymu królowa była przyjmowana przez nobiliów w Modenie i Bolonii, a goszczenie jej oraz dworu było uważane za wyjątkowe wyróżnienie. Być może w ten sposób dobrze urodzeni pragnęli zaskarbić sobie łaski papieża:

⁶⁹ Avvisi..., ASP, t. VII, Roma 5 VII 1710, Roma, 15 VII 1710. W 1711 r. królowa przyjęła prałata Gozzadiniego, który otrzymał diecezję Imoli. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska uczestniczyła wcześniej w uroczystości jego sakry biskupiej, zob. BC, Foglio di Foligno, Roma 18 VII 1711.

⁷⁰ BNVE, Avvisi Marescotti..., vol. IV, sygn. 790, Roma, 12 IV 1704, k. 321v.; Roma, 29 IV 1704, k. 323v. O kontaktach pomiędzy Augustem II a kardynałem Annibalem Albanim zob. J. Kopiec, *Między Altransztadem a Połtawą. Stolica Apostolska wobec obsady tronu polskiego w latach 1706–1709*, Opole 1997, s. 51–57; idem, *Dyplomacja papieska wobec sporu o tron polski w latach 1704–1709*, „Nasza Przeszłość” 1997, t. 88, s. 203–225; J. Staszewski, op. cit., passim; M. Śladowska, *Polityka Augusta II wobec Kościoła katolickiego w Polsce oraz relacje z Kurią Rzymską w świetle korespondencji króla z kardynałem Annibalem Albanim w latach 1716–1723*, „Kronika Zamkowa” 2009, t. 1–2 (57–58), s. 109–142.

⁷¹ Do arystokracji zaliczały się w tym czasie rodziny Borghese, Orsini, Colonna, Chigi, Pamphilj, Albani, Palombara i Falconieri. O rodzinach tworzących w końcu XVII i początkach XVIII w. elitę rzymską zob. F. Calcaterra, *Corti e cortegiani nella Roma barocca*, Roma 2005, s. 73–86; A. Spangnoletti, *Principi romani e Spagna nell'età barocca*, Milano 1996.

Da i molto nobile della Maestà della Regina di Polonia, oltre i Gentiluomini della Camera già noti vi sono stati posti in grado di Scudieri li Signori Conte Giovanni Battista Landi Morieno Paiombari e il figlio di Gregorio Buratti, de quali le tre primi hanno servita nello stesso grado la defunta Regina di Svetia, sovrastando e tenendo tanto alto de Gentiluomini della Camera, fino alla venuta di Sua Maestà⁷².

Obecność uboższej szlachty łączyła się z ich posługą podczas aktów ceremonialnych, a także przypominała o niedawnych czasach królowej Krysstyny. Można ostrożnie założyć, że ubożsi arystokraci upatrywali w osobie Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej patronkę, gotową powierzyć im funkcje na swoim dworze, dzięki czemu mogliby uzyskać zabezpieczenie materialne.

Rzymska rezydencja królowej stała się dla arystokracji zjawiskiem niemalże egzotycznym. Świadczy o tym powitanie, jakie nobilowie zgotowali królowej podczas przyjęcia w *casino* należącym do księcia Livio Odescalchiego⁷³. Wielu z nich, jak chociażby ksiązę Giovanni Battista Rospigliosi czy ksiązę Antoni Parmeński, zabiegało o audiencję u królowej, licząc – prawdopodobnie – na przedstawienie swoich spraw, które królowa mogłaby zanieść przed papieskie oblicze i wesprzeć w ich pomyślnym doprowadzeniu do skutku⁷⁴. Królowa była wielokrotnie zapraszana na podniosłe uroczystości, co dowodziło akceptacji jej osoby wśród elity Wiecznego Miasta. Wyrazem szacunku stało się zapraszanie Marii Kazimiery na uroczystości rodzinne, m.in. obłóczyny mnisze w klasztorze S. Maria in Campo Marzo, odprawione w 1710 r. w związku z przyjęciem do wspólnoty zakonnej córki markiza Scipione de Rossiego. Królowa przypatrywała się uroczystościom z tronu ustawionego w chórze kościoła⁷⁵. Najżywsze kontakty utrzymywała jednak ze swoim dobrodziejem i pierwszym gospoda-

⁷² Ibidem.

⁷³ BNVE, Avvisi Marescotti..., vol. III, sygn. 789, Roma, 4 V 1699, k. 371v.–372r.

⁷⁴ Ibidem, Roma, 23 VII 1701, k. 54v.–55r.; BC. Foglio di Foligno, Roma, 20 VI 1701.

⁷⁵ BC, Foglio di Foligno, Roma, 22 XI 1709. Warto zaznaczyć, że w związku z podobną okazją wstąpienia do klasztoru królowa przyjęła na audiencji córkę księżnej Aldobrandini, por. BNVE, Avvisi Marescotti..., vol. IV, sygn. 790, Roma, 8 III 1704, k. 310r.

rzem w czasie rzymskiego pobytu, księciem Odescalchim⁷⁶. Pomimo że w 1702 r. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska opuściła jego pałac i przeniosła się do Palazzo Zuccari, nie zrezygnowała z jego towarzystwa i zapraszała księcia na organizowane bankiety, wizyty zagranicznych gości oraz podróże w okolice Rzymu⁷⁷. W kontaktach królowej widać także pewien oportunizm odnoszący się do relacji z członkami rodziny Albanich, skoliigaconych z papieżem Klemensem XI. Wobec rosnącej niechęci do niej ze strony kardynała Albaniego królowa postanowiła wpłynąć na decyzje papieża poprzez wdowę po jego bracie Oraziu – Bernardinę, wówczas już ksienię klasztoru pw. św. Barbary. Maria Kazimiera odwiedziła ją dwukrotnie w 1702 r. w towarzystwie papieskiej bratanicy Olimpiii Albani, zabiegając, by podjęła starania i wyjednała u papieża zgodę na erygowanie klasztoru benedyktynek w jej rezydencji na Trinità dei Monti⁷⁸.

Długi okres pobytu Marii Kazimierzy d'Arquien Sobieskiej w Rzymie, trwający niemal 15 lat, był czasem obfitującym w wydarzenia i okoliczności, a przy tym pozwalającym królowej na systematyczne zaznaczanie jej ważnej pozycji. Wdowa po Janie III nie czuła się osobą ani zepchniętą na drugi lub dalszy plan, ani w pełni uzależnioną od woli papieża. Ponadto Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska niezmiennie podkreśla-

⁷⁶ Szerzej o postaci księcia zob. R. Fiorentini, *Livio Odescalchi, nipote di papa Innocenzo XI: Interessi famigliari e strategie di ascesa nella stagione dell'antinepotismo*, Heidelberg 2022; L. Boratyński, *Don Livio Odescalchi kadydatem do korony polskiej*, „Przegląd Polski” 1908, t. 42, s. 484–497; M. Pizzo, *Italia e Europa nelle carte Odescalchi: una ipotesi di percorso*, w: *L'Europa di Giovanni Sobieski. Cultura, Politica, Mercatura e Società*, a cura di G. Platania, Viterbo 2005, s. 37–55; D. Armando, *Aristocrazia e vita culturale a Roma alla fine dell' Settecento: il caso degli Odescalchi*, w: *Alfieri a Roma. Atti di convegno nazionale, Roma 27–29 novembre 2003*, a cura di B. Alfonzetti, N. Belluci, Roma 2006, s. 71–105; G. Platania, *La candidatura di Livio Odescalchi al trono di Polonia e „l'acquisito” del Ducato di Sirmio*, w: *Scritti minori. Saggi di storia sobiesciana*, Viterbo 2022, s. 285–323.

⁷⁷ BNVE, Avvisi Marescotti..., vol. IV, sygn. 790, Roma, 3 II 1701, k. 14v.; Roma, 19 II 1701, k. 18 v.; Roma, 30 VII 1701, k. 55r.-v.; Roma, 13 VIII 1701, k. 60v.

⁷⁸ Ibidem, Roma, 5 VIII 1702, k. 151v.; BC, Foglio di Foligno, Roma, 9 IV 1712; F. Valesio, op. cit., vol. 2, s. 237, 313.

ła doniosłość sukcesów militarnych oraz królewski status swego męża. Dzięki temu królowa konsekwentnie przypominała, że jej pozycja była równa innym koronowanym głowom Europy. Niewątpliwie owe przekonanie o wielkości własnej i rodziny odzwierciedlały treści zawarte w awizach i gazetach drukowanych, które relacjonowały uczestnictwo królowej w życiu publicznym Rzymu.

Źródła dziennikarskie wymagają szczególnej uwagi z punktu widzenia wiarygodności przekazu. Dzieje się tak z kilku powodów. Po pierwsze, agentów i informatorów cechował różny stopień zaznajomienia z życiem królowej i ze specyfiką jej dworu. Po drugie, tworzący wieści często przyjmowali postawę dworności, aby chybionymi opiniami nie urazić opisywanych osób. Ponadto swoją pracę autorzy awizów traktowali jako służbę na rzecz kardynałów przebywających poza Rzymem, a w przypadku redaktorów gazet drukowanych – na rzecz całego państwa z papieżem na czele, co czyniło z nich urzędników państwowych, działających w konkretnym interesie i podług określonych wytycznych. W gruncie rzeczy, o czym pisał Janusz Andrzej Drob, to nie gazeciarze, lecz ministrowie, kanceliści i sekretarze byli prawdziwymi źródłami informacji, decydującymi, jakie zagadnienia i w jakiej formie należało wyłożyć w świadectwach drukowanych⁷⁹. W oczach przeciętnego czytelnika stosowanie przez redaktorów formuł: „powiadają”, „mówi się”, „widziano” lub „jak zasłyszano” obiektywizowało przekaz, ale faktycznie oznaczało uciekanie się do plotki niemającej niczego wspólnego z prawdą⁸⁰. Zwróćmy na koniec uwagę, że wszystko to, co napisano o Marii Kazimierze d'Arquien Sobieskiej, stanowiło wielką „kronikę towarzyską”, dającą wyobrażenie o życiu elit społecznych Wiecznego Miasta. Mamy do czynienia z zapisem aktywności królowej, który wymyka się ocenie jej osoby oraz dworu, a stanowi ogólny obraz, przygotowany dla odbiorcy gazety, który traktował przekaz jako zestaw informacji dających charakterystykę więzi panujących między elitami władzy.

⁷⁹ J. A. Drob, *Obieg...*, s. 38–50.

⁸⁰ Por. uwagi zawarte w B. Popiołek, *Między prawdą a plotką. Prasa rękopiśmienna epoki saskiej jako źródło do historii mentalności*, w: *Sic erat in fatis. Studia i szkice historyczne dedykowane Profesorowi Bogdanowi Rokowi*, t. 2, red. E. Kościk, R. Żerelik, F. Wolański, Toruń 2012, s. 295–309.

Poprzez udział w ceremoniach Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska próbowała utożsamiać się z królową Krystyną. Odtwarzała tym samym formy ceremonialne, po jakie sięgała szwedzka władczyni, w celu utrzymania przychylności ze strony papieży oraz próbując zaskarbić sobie przyjaźń hierarchów kościelnych i arystokratów. Polska królowa, która być może niewiele wiedziała o miejscu swojej emigracji, mogła sądzić, że spotka się to z akceptacją nowego środowiska. Można przypuszczać, że takie postępowanie nie przyniosłoby złych skutków, gdyby nie emocjonalność i egzaltacja, z jaką królowa odnosiła się do swoich dobroczyńców. Próby wpływania na politykę papieską i Kurii Rzymskiej, zaangażowanie w naprzemienne popieranie Cesarstwa i Francji, w zależności od zmieniających się działań politycznych wobec Sobieskich oraz rozstrzygnięć militarnych na teatrze działań wojennych o sukcesję hiszpańską, naraziło ją na krytykę i skazało na nieprzyjemne traktowanie. Teza ta została tu postawiona bez głębszego uzasadniania, jest to bowiem temat wymagający gruntowniejszego i bardziej obszernego uargumentowania w osobnej monografii. Relacje zebrane w źródłach periodycznych wskazują jednak na swego rodzaju ostracyzm, pod warunkiem że uzna się wiarygodność przekazu. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska nie tylko starała się jednak grać „drugą Krystynę”, lecz także sięgała po inny argument historyczny związany z postacią polskiej królowej Bony Sforzy, która po wyjeździe z Rzeczypospolitej osiadła w księstwie Bari i Rossano. Kwestię tę dostrzegali także autorzy wiadomości relacjonujących podróż Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej na południe Italii, w tym do Bari w 1707 r., gdzie królowa złożyła hołd swojej poprzedniczce przed jej nagrobkiem w katedrze pw. św. Mikołaja⁸¹.

Niezależnie od tego daje się uchwycić zmienność w postrzeganiu postaci wdowy po Janie III, przebiegającą od uznawania jej za cud, dziw, a nawet za władczynię z egzotycznej części Europy, aż po spowszechnienie, widzenie w niej postaci, która stopiła się z codziennością Wiecznego Miasta. Ta cezura czasowa przebiega około 1704 i 1705 r., kiedy królowa podjęła bezskuteczne zabiegi o uwolnienie synów oraz odzyskanie tronu elektorskiego dla Maksymiliana II Emanuela Wittelsbacha. Być może zaczęto wówczas

⁸¹ BNVE, Avvisi Marescotti, t. IV, sygn. 790, Roma, 30 IV 1707, k. 644v.; BC, Foglio di Foligno, 7 V 1707.

postrzegać Marię Kazimierę d'Arquien Sobieską jako osobę nieprzewidywalną, zbyt zachłanną i niedającą się podporządkować żadnym regułom politycznym.

Nie można jednak powiedzieć, by spadek zainteresowania królową w życiu publicznym przełożył się na odejście z jej kręgu kardynałów czy arystokratów, także mających wpływ na sprawy polityczne w Italii i poza jej granicami. Jeśli jednak przypatrzymy się zestawowi nazwisk, tak skrupulatnie wskazywanych przez awizy i gazety, to szybko dojdziemy do wniosku, że byli to ludzie tzw. starej gwardii, oddani sprawom Sobieskich z czasów Innocentego XII. W czasach jego następcy nie mieli oni już wiele do powiedzenia, a tym samym niezbyt wiele mogli przedsięwziąć w sprawach polskiej królowej⁸². Nie oznacza to jednak, że królowa zaniedbywała kontakty z osobistościami. Wyreżyszerowane audiencje, udział w bankietach, podróże w towarzystwie możnych służyły skaptowaniu ich do własnej polityki. Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska wykorzystywała zatem każdą możliwą okazję i odważnie poznawała świat papieskiego Rzymu. Przekazy awizów rękopiśmiennych oraz gazet drukowanych stawiały sobie z kolei za cel ukazanie pomyślnych relacji panujących pomiędzy królową a papieżem, a także rzeczywistości, trwającej pod znakiem wiecznego świętowania. Nie oznacza to jednak, że nie rejestrowano udziału królowej jako spektatorki zabaw ulicznych na rzymskiej Piazza Navona⁸³. Przykłady te dostarczały rzymskiej ulicy barwnych anegdot i powodów do śmiechu, wyraźnie ujemnie wpływając na wizerunek Marii Kazimiery d'Arquien Sobieskiej.

⁸² J. Kopiec, *Geopolityczna wizja Europy papieża Klemensa XI (1700–1721)*, w: *Sztuka roztropności. Dyplomacja Stolicy Apostolskiej wobec Rzeczypospolitej, Europy i świata w epoce nowożytnej i XX wieku*, red. K. Ożóg, R. Skowron, Kraków 2020, s. 163–175.

⁸³ BNVE, Avvisi Marescotti, t. IV, sygn. 790, Roma, 22 VIII 1705, k. 471r.

